

DOĞU BATI

DÜŞÜNCE DERGİSİ | YIL:11 | SAYI:50 | AĞUSTOS, EYLÜL, EKİM 2009 | ISSN: 1303-7242

ROMALILAR
II

DOĞUBATI

DOĞU BATI

DOĞUBATI

DOĞUBATI

D Ü Ş Ü N C E D E R G İ S İ

ROMALILAR
II

DOĞUBATI

ÜÇ AYLIK DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel süreli yayın.
ISSN:1303-7242 Sayı: 50
Doğu Batı Yayınları
adına sahibi

ve.
Genel Yayın Yönetmeni: Taşkın Takış
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Erhan Alpsuyu
Halkla İlişkiler: Harun Ak
Dış İlişkiler Sorumlusu: Savaş Köse

•
Yayın Kurulu
Halil İnalçık, E. Fuat Keyman, Mehmet Ali Kılıçbay,
Etyen Mahçupyan, Şerif Mardin, Süleyman Seyfi Ögün
Doğan Özlem, Ali Yaşar Sarıbay

•
Danışma Kurulu
Cemal Bâli Akal, Tülin Bumin, Ufuk Coşkun, Nezh Erdoğan,
Cem Deveci, Ahmet İnam, Hasan Bülent Kahraman,
Yusuf Kaplan, Kurtuluş Kayalı, Nuray Mert,
İlber Ortaylı, Ömer Naci Soykan, İlhan Tekeli, Mirze Mehmet Zorbay

Doğu Batı, yılda dört sayı olmak üzere Kasım, Şubat, Mayıs ve Ağustos aylarında yayımlanır.
Doğu Batı ve yazarın ismi kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmaması yayın kurulunun kararına bağlıdır.

Doğu Batı hakemli bir dergidir.

Reklam kabul edilmez.

Doğu Batı Yayınları
Selanik Cad. 23/8 Kızılay/ANKARA
Tel: 425 68 64 / 425 68 65
Faks: 0 (312) 425 68 64
e-mail: dogubati@dogubati.com

www.dogubati.com

Kapak Tasarım Uygulama:
Aziz Tuna

Baskı:
Cantekin Matbaacılık
1. Baskı: 5000 adet
Aralık 2009
Sertifika No: 15036

Dağıtım: Yaysat

Ön Kapak Resmi: Marcus Aurelius
Arka Kapak Resmi: Giovanni Paolo Pannini, *Roma Capriccio*.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ BÜLENT İPLİKÇİOĞLU Antik Roma ve Mirası	9	FATİH TÜRE Roma İmparatorluğu'nda Annona Kurumu	115
KURULUŞ PELİN AYTAMAN ERÇELİK Roma'nın Kuruluş Efsaneleri	15	EDEBİYAT & BİLİM Quintus Cicero'dan Consul Adayı Marcus Cicero'ya Mektup: Seçim Öğütleri	127
ROMA: SAVAŞ YA DA BARIŞ BURAK ÇINAR Roma Ordusunun Savaşlardaki Üstünlüğü	25	GÜRSEL AYTAÇ Alman Edebiyatında Antik Roma	145
ÇAĞATAY AŞKİT Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak	51	ALP EJDER KANTOĞLU Roma'nın Unutulan Yıldızı Marcus Manilius ve Eseri Astronomica	153
FELSEFE KEMAL BAKIR Roma'da Felsefe, Stoa Ahlakı, Kölelik ve İmparatorluk: Epiktetos ve Marcus Aurelius	67	TARTIŞMA TURHAN KAÇAR Roma'dan Sonra Akdeniz Dünyası ve 'Pirenne Tezi'	169
METİN BAL Roma'da Yeni Platonculuğun Kurucusu Plotinus ve Öğretisi	87	MUSTAFA KÖMÜRCÜOĞLU Yeniden Roma: Machiavelli Düşüncesinde Roma Siyasi Tarihi ve Yapısının Yorumlanması	187
HUKUK & EKONOMİ HAVVA KARAGÖZ Stoisyen Düşüncenin Roma Hukukuna Etkisi ve Doğal Hukuk (Ius Naturale) Anlayışı	101	KENZ HASAN BÜLENT KAHRAMAN Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ve Liberal Demokrasinin İç Kısıtlamaları: Anayasacılıktan Demokrasiye	215

ROMA'DA YENİ PLATONCULUĞUN KURUCUSU PLOTINUS VE ÖĞRETİSİ

Metin Bal*

Eğer Evrenin içeriğinde Ruh'un ve
Ruhsal-şeylerin bulunduğunu söylüyorsak,
o halde Oradaki her şey buradadır.¹

Plotinus

Antik Yunan'ın küçük bir kent devleti ve çoktanrılı yaygın genel bir inanca sahip toplumundan sonra felsefe, çeşitli hatta birbirine karşıt denilebilecek kültür ve inançlardan oluşan bir ortamda tarihte ilk defa Roma İmparatorluğu'nun geniş sınırları içinde yapılmaya çalışıldı. Bu zorlu çabanın öncü okulu Grek-Roman dünyasının geç antikite döneminde ortaya çıkan ve daha sonra Hıristiyan ve İslâm dünyasının düşünce akımlarının oluşturulmasında en etkili kaynak olmuş Yeni-Platonculuk'tur. Antik dünyanın Platon ve Aristoteles'ten sonraki en büyük düşünürü olan Plotinus'un (MS 205-270) kurduğu bu okulun en önemli öğrencisi Porphyrius (MS 232-301), sonraki büyük temsilcileri ise Iamblichus (MS 283-330) ve Proclus'tur (MS. 410-485).

---

* Dr. Metin Bal, Adıyaman Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

¹ Plotinus, 1966, *Enneadlar*: 442.

Plotinus'a varıncaya kadar Platonculuk Eski Akademi ve Orta Akademi olmak üzere iki büyük dönemi geride bırakmıştı. Yeni-Platonculuk Roma İmparatorluğu döneminde, başta Roma olmak üzere, Suriye, Bergama, Atina ve İskenderiye'de yayılarak dörtüzyıl varlığını etkin olarak sürdürdü. Plotinus'un öğretisi Ortaçağ'da kendi fikirlerini oluşturmakta felsefeden yararlanan Avrupalı ve Orta Doğulu filozoflar için önemli bir kaynak oldu. Avrupa'dan Aurelius Augustinus² (MS 354-430) ve Thomas Aquinas³ (1225-1274), Orta Doğu'dan El Kindî⁴ (800-872), Hallac-ı Mansur⁵ (857-922), Farabî⁶ (870-950), İbn Sinâ⁷ (980-1037), Al Gazzâlî⁸ (1058-1111), İbn Rüşd⁹ (1126-1198), Şahabeddin Sühreverdî¹⁰ (1155-

² Hıristiyan felsefesinin Patristik döneminin en etkili teoloğu Augustinus'un üzerindeki Plotinus etkisi *İtiraflar* yapıtının daha en başında görülür: "Fecisti nos ad Te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te" – "Sen bizi kendine doğru yarattın ve sende huzur bulana kadar yüreğimiz huzursuz olacak". Aktarılan yer: Störig, 2004: 253. Bu etki Augustinus'un Platon yorumlarında daha yoğun görülür. Augustinus, *Tanrı Devleti* adlı yapıtının Sekizinci Bölümü'nün "Platon'un Hıristiyan Öğretiye Ne Kadar Çok Yaklaşmış Olabileceği" başlıklı onbirinci kısmında, *Tevrat*'a gönderme yaparak, Tanrı'nın Musa'ya "Ben benimdir" demesini, "Ben '-dır' olanım" ya da "Ben var olanım" ya da "Ben varlığım" olarak yorumlar. Augustinus *Tevrat*'ın bu cümlesindeki Tanrı'ya karşılık gelen "varlık" kavramının Platon tarafından benimsenerek kullanıldığını iddia eder. Bkz. Augustinus, 1913: 321-323.

³ Thomas Aquinas'a kadar Aristoteles'e ait olduğu düşünülen *Enneadlar* kitabı Arap ve Latin dünyasında teoloji anlamına gelen *Esolocyia* adıyla biliniyordu. Zeki Özcan, "Giriş", s.14. (Plotinus, 1996, *Enneadlar, Seçmeler*. 7-20).

⁴ İslâm Aristotelesçiliği olarak bilinen Meşâiyye (Yürüyenler) akımının kurucusu olan El Kindî *Risaleler* adlı eserinde doğrudan Plotinus'un *Enneadlar*'ının etkisi altındadır. *Enneadlar*'ın fragmanlarının bir kısmının seçilmesiyle oluşturulmuş *Esolocyia* ilkin El Kindî zamanında, ancak Süryanice'den Arapçaya çevrilerek İslâm düşünürleri arasında tanınmaya başladı. (Bkz. Zeki Özcan, "Giriş", 11-14. Plotinus, 1996: 7-20).

⁵ Plotinus'un "Bir"i yerine "Tanrı"yı koyan Hallac-ı Mansur her şeyin bütünlüğünü Tanrı'yla özdeşleştiren vahdet-i vücud (varlığın birliği) düşüncesinden dolayı öldürüldü.

⁶ Plotinus'un Bir'i yerine Tanrı'ı koyan Hıristiyan ve İslâm düşünürleri böylece Tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi açıklamakta "yaratma"ya "peygamberlik" ve "vahy"e dayanan bir felsefe geliştirmişlerdir. Hıristiyanlıkta Skolâstik felsefe adını alan bu dönem İslâm dünyasında Nübüvvet felsefesi olarak geliştirilir (Bkz. Corbin, 1994: 15). Bu düşüncüyü İslâm dünyasında özellikle Farabî geliştirdi. "Farabî için Rasulüllah gerçekte Yeni Platoncu bir metafizikçiydi. Böylece metafizikçi Platon, İslâm Dünyasının içinde zararsız hale getirilmişti" (Walzer, Richard, *L'Éveil de la philosophie islamique*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1971, p.21. Aktarılan yer Zeki Özcan, "Giriş": 17).

⁷ İbn-i Sina Plotinus'un türüm (sudûr, İng. Emanation) teorisini Grek felsefesinde olmayan "yaratma" kavramını temellendirmek için kullandı.

⁸ *Kur'an* ve hadis'lere dayalı ehli sünnet felsefesi geliştiren Eş'arîlik akımının savunucusuyken, zamanla, usçu Mütezile akımını içinde barındıran mistik bir öğreti geliştirdi.

⁹ Meşâiyye akımının son büyük temsilcisidir. Aristoteles'e sâdik kalan yorumlarıyla, özellikle "yaratma" kavramını eleştirerek, çarpıtılmış Grek felsefesini tekrar gün ışığına çıkarmaya çalışır. Bu nedenle İbn Rüşdçülük Hıristiyan ve İslâm dünyasının şiddetlerini üzerine çekmiştir.

¹⁰ Dinsizlik suçlamasıyla Salâhaddin Eyyubî tarafından öldürülen, diğer adıyla, Maktûl Sühreverdî, Plotinus'un türüm teorisine dayanarak Işıkçılık olarak bilinen İşrâkîyye akımını kurdu.

1191), Muhiddin Arabî¹¹ (1162-1240) doğrudan ya da dolaylı olarak Plotinus'un etkisi altındadırlar.

Plotinus'un hayat hikâyesini Porphyrius'tan¹² öğreniyoruz. Plotinus Hint ve Brahman öğretilerini tanımak için MS 243 yılında İmparator III. Gordian'ın ordusuna katılarak İran'a gitmeyi dener. İmparator Gordian Mezopotamya'da öldürülünce Plotinus kaçarak Antakya'ya sığınır. MS 263 yılında, 40 yaşındayken Philip'in himayesindeki Roma'ya yerleşerek ölene kadar burada yaşar. Toplumun önde gelen saygın ve varlıklı birçok yurttaşı çocuklarını varlıklarıyla birlikte Plotinus'un gözetim ve himâyesine bırakıyordu. Plotinus şöyle diyordu: "Bu genç insanlar felsefe yapmayı öğrenene kadar, kendi servet ve gelirlerine dokunamazlar" (Porphyry, PY: 7).

İmparator Gallienus ve İmparatoriçe Salonina, Plotinus'a Platon'un tasarladığı devleti, 'Platonopolis' adıyla kurması için olanak tanımak istediler. Ancak imparatorluğun kurmayları bu fikre kıskançlık, haset ve ki-birle karşı çıktılar. "Elbette gerçek bir Platon devleti, kurulu düzene aykırı olacaktı, çünkü Platon'un devleti özgür ve bağımsızdır. Böyle bir devlet Roma İmparatorluğu içinde varolamazdı" (Hegel, 1894: 405).

Kendi hayatını ve eserlerini kaleme alacak bir düşünürün sorularını cevaplamayı bir zorunluluk olarak hisseden Plotinus, Porphyrius'un sorduğu soruları cevaplamaktan keyif duyuyordu: "Ben Tyros'lu Porphyrius, Plotinus'un en yakın arkadaşlarından biriydim. O, kendi yazılarının düzenlenmesi görevini bana verdi" (Porphyry, PY: 7). Tyros'lu¹³ Porphyrius'a verilen bu görev gerekiyordu, çünkü Plotinus'un gözü ileri derecede bozuktu, sözcükleri yazıya dökmekte güçlük çekiyordu, üstelik imlâ kurallarına da önem vermiyordu. Önem verdiği tek şey "düşünce"ydi.

Porphyrius, Plotinus'un *Enneadlar*¹⁴ kitabının içeriğini yazım yıllarına göre değil, konuya göre sıralamıştır. Plotinus 59 yaşına varana kadar yalnızca yirmibir adet deneme yazmıştı¹⁵. *Enneadlar*'ı düzenleme görevi

¹¹ Vahdet-i vücûd anlayışını geliştirmiştir.

¹² Porphyrius'un Plotinus'un yaşamını konu alan ayrıntılı yazısı için bkz. "On the Life of Plotinus and the Arrangement of his Work", Plotinus, 1966: 1-20. Bu yazı PY kısaltmasıyla gösterilecektir. Türkçesi: "Plotinus'un Hayatı ve Yazılarının Düzenlenmesi" - için bkz. Plotinus, 2006: 105-143.

¹³ Porphyrius Fenikelilerin Tyros kentinde doğmuştur. Damaskus'un güneybatısında bir liman kentidir. Fenike toprakları MÖ 65'te Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmıştır.

¹⁴ "Ennoa" (έννοά) Grekçe'de "dokuz" sayısı anlamına gelir. Bkz. Woodhouse, 1932: 558.

¹⁵ "1. Güzellik Üzerine (I.6), 2. Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine (IV.7) 3. Yazgı Üzerine (III.I) 4. Ruhun Özünü Üzerine (IV.2) 5. Zihinsel-ilke Üzerine, İdealar Üzerine, Otantik Varoluş Üzerine (IV.4) 6. Ruhun Bedene Düşüşü Üzerine (IV. 8) 7. İlksel-olandan İlksel-sonrası-olan Nasıl Türer; ve Bir (V.4) 8. Bütün Ruhların Bir Olup Olmadıkları (IV.9) 9. İyi ya da Bir Üzerine

verilen Porphyrius, Plotinus'un başlık vermediği yazılara başlıklar vere-
rek yazıları tekrar düzenledi. Buna göre altı bölümden oluşan *Enneadlar*
kitabının her bölümü ayrı başlıklarda dokuz kısımdan oluşur. "Birinci
Ennead" daha çok etik konular üzerine denemelerden oluşur. 1. Canlılar
ve İnsan Üzerine. 2. Erdemler Üzerine. 3. Diyalektik Üzerine. 4. Mutlu-
luk Üzerine. 5. Mutluluğun Zaman'ın Yayılımına Bağlı Olup Olmadığı.
6. Güzellik Üzerine. 7. İlksel İyi ve İyinin İlksel-sonrası Formları. 8. Kö-
tülük Üzerine. 9. Yaşamdan Düşünülerek Çekilme Üzerine.

İkinci Ennead dünya ve dünyayla ilgili şeyler üzerinedir. 1. Dünya
Üzerine. 2. Döngüsel Hareket. 3. Yıldızların Nedensel Hareket Edip Et-
medikleri. 4. Maddenin İki Düzeni Üzerine. 5. Gizilgüç ve Edimsellik
Üzerine. 6. Nitelik ve Form Üzerine. 7. Birleşme Üzerine. 8. Uzaktaki
Nesneler Neden Küçük Görünür? 9. Dünyanın Yapıcısının ve Dünyanın
Kendisinin Kötü Olduğunu Söyleyenlere Karşı.

Üçüncü Ennead dünyanın özellikleri hakkında felsefi düşüncelerden
oluşur. 1. Yazgı Üzerine. 2. İlahî Takdir (İng. Providence) Üzerine Birinci
Deneme. 3. İlahî Takdir Üzerine İkinci Deneme. 4. Kılavuz Ruh Üzerine.
5. Aşk Üzerine. 6. Bedensiz Olanın Duygulanamazlığı (İng. Impassi-
bility) Üzerine. 7. Ebediyet ve Zaman Üzerine. 8. Doğa, Seyir (İng. con-
templation) ve Bir Üzerine. 9. Çeşitli Sorular.

Dördüncü Ennead ruhla ilgili denemeleri içerir: 1. Ruhun Özü Üzerine
(I) 2. Ruhun Özü Üzerine (II) 3. Ruha İlişkin Sorular (I) 4. Ruha İlişkin
Sorular (II) 5. Ruha İlişkin Sorular (III); ya da, Görüş Üzerine. 6. Duyum
ve Bellek Üzerine. 7. Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine. 8. Ruhun Bedenlere
Düşüşü Üzerine. 9. Bütün Ruhların Bir Olup Olmadığı.

Beşinci Ennead Ruhta bulunan zihinsel ilkelerle ve idealarla ilgilidir:
1. Üç İlksel *hüpostasis* Üzerine. 2. İlksel-Sonrası-Olanların Kökeni ve
Düzeni Üzerine. 3. Bilinçli *hüpostasis*ler ve Bütünüyle-Aşkın-Olan Üze-
rine. 4. İlksel-olandan İlksel-sonrası-olan Nasıl Türer ve Bir Üzerine. 5.
Zihinsel-olanlar (İng. Intelligibles) Zihinsel-İlkenin Dışında Değildir ve
İyi üzerine. 6. Otantik-Varolanı Aşan İlkede Zihinsel Yetinin Olmadığı;
ve Birincil Olarak ve Sonrasal Olarak Zihinsel Yeti Sahibi Olan Doğa
Üzerine. 7. Tikellerin de İdeaları Olup Olmadığı. 8. Zihinsel Güzellik

---

(IV.9) 10. *İlksel Üç Hüpostasis* (V.1) 11. *İlksel-sonrası-olanların Kökeni ve Düzeni üzerine*
(V.2) 12. *Maddenin İki Düzeni Üzerine* (II. 4) 13. *Çeşitli Sorular* (III.9) 14. *Döngüsel Hareket*
(II. 2) 15. *Kılavuz Ruh Üzerine* (III.4) 16. *Düşünülmüş Kovulma Üzerine* (I. 9) 17. *Nitelik*
Üzerine (II.6) 18. *Tikellerin de İdeasının Olup Olmadığı Üzerine* (V.7) 19. *Erdemler Üzerine*
(I. 2) 20. *Diyalektik Üzerine* (I. 3) 21. *Neden Ruh, Parçalı-Varolan ve Parçasız-Varolan Ara-*
sında Aracı Olarak Betimlenir (IV.1) Bkz. Porphyry, PY: ss. 3-4.

Üzerine. 9. Zihinsel-İlke Üzerine, İdealar Üzerine ve Otantik-Varolan Üzerine.

Altıncı, son Ennead varlık türleri, İyi ve Bir hakkındaki denemelerden oluşur. 1., 2., 3. Varlık Türleri Üzerine. 4., 5. Bir ve Özdeş Otantik-Varolan Her yerde ve Bütünleyici Olarak Bulunur. 6. Sayılar Üzerine. 7. İdealar Çoklusu Nasıl Varolur? ve İyi Üzerine. 8. Özgür-İstenç ve Bir'in İstenci Üzerine. 9. İyi ya da Bir Üzerine.

Yukarda konuya göre yapılan sıralamada görüldüğü gibi Plotinus *Enneadlar*'da iki ayrı dünya belirleyerek varolanları ait oldukları dünyalara göre hiyerarşik şekilde sınıflar. Bir tarafta duyu-dünyası ya da duyulur-dünya ya da burası, diğer tarafta ise üst-dünya, Yukarısı, Orası ya da düşünülür dünya anlamına gelen Zihinsel-Evren. "Duyu dünyası belirli bir yerdedir, Zihinsel-Evren her yerdedir" (Plotinus, 1966: 442). Tümellerin İdeaları vardır, ancak aşağıda bulunan tikellerin İdeaları yoktur. Yukarı dünyada sonsuzluk varken, bu dünya zamansallığa tâbidir. Bu iki dünya birbiriyle taklit ilişkisi kurulamayacak şekilde ayrıdır. Burada bulunan şeyler ilk-örneğin imgesi olarak ya da Ruh Mutlak-Ruhun bir imgesi olarak kabul edilmez (Plotinus, 1966: V, ix,10: 440, 441).

Plotinus, hakkında bilinç sahibi olmadığımız birçok düşüncenin bulunduğunu fark eder. Dikkatimizden kaçan ve sadece yüzeysel bilinç sahibi olduğumuz birçok düşünce ve deneyimin bilinç düzleminde hesabını verir. Plotinus bu bilinçliliğimizin farkına varmamız ve onu artırmamız konusunda üç temel ilkeyi ya da *hüpostasisi*¹⁶ kılavuz kabul eder ve kendi felsefesini bu üç *hüpostasis* üzerine inşa eder: Bir/İyi, Zihin (Gr. *nous*, us, akıl) ve Ruh. *Hüpostasis*ler, bir taraftan, nesnel varolan gerçeklikler olarak onların oluşturduğu İdeal Dünya'nın seyriyle metafizik bir inceleme alanı oluştururlar, diğer taraftan da öznel olarak, bireyin iç yaşantısında, onun İdeal olana katılabileceği mistik bir birlik deneyimini mümkün kılarlar.

*Hüpostasis*lerin ilki ve kaynağı olan Bir ve İyi mutlak birliktir. Bir ve İyi, varolan ya da bir şey değildirler. Bunların üzerinde yer alırlar. Bir/İyi "evrenin merkezidir, erdemın ebedi kaynağı ve ilahî aşkın kökenidir. Her şey onun etrafında hareket eder. Plotinus'un varlık ve bütün nitelik ve yüklemelerin ötesinde olan Bir'i "transendental mutlak birlik" fikrinin ilk örneklerindedir.¹⁷ Her şey onun yoluyla kendi akışını yönlendirir,

¹⁶ Gr. *ὑπόστασις* (*hüpostasis*) "zeminde duran şey" (Liddell, 1958: 743).

¹⁷ Bu "Bir" fikrinin kaynağı Platon'un *Devlet* ve *Parmenides* diyaloglarıdır. Pythagoras'ın Bir'i çokluğun olumsuzlanmasıdır. Platon'un İyi ideası ise "varlığın ötesinde" aşkın mutlak bir doğaya sahiptir. Sokrates öncesi felsefenin birlik ilkesi arayışını Platon *Parmenides* diyalogunda metafizik bir soru olarak formüle eder (Platon, *Parmenides*: 133b-134b): "Görü-

nousun ve öz-bilincin başlangıcı ve sonu ondadır” (Plotinus, *Ennead*, VI.1.9. Aktarılan yer: Hegel, 1894: 415). Plotinus *hüpostasis* öğretisinde felsefi düşüncenin, kurgusal kavramların ve İdea'ların bilincinin bir dökümünü yaptığı için Hegel onun felsefesini bir tür İdealizm olarak betimler. Böylece “Plotinus’un felsefesi Kavram (İng. Notion) bakımından henüz tam bir İdealizm olmasa da, onun felsefesindeki İdea bir Zihinselcilik (İng. intellectualism) ya da gelişmiş bir İdealizm’dir” (Hegel, 1894: 412). Düşüncenin doğasının “kendini düşünmek” olması Aristotelesçi bir tanımdır. Plotinus için gerçek dünya zihinsel dünyadır ve düşünceden türemiştir. Sonlu anlık ise negatif bir birliktir.

*Hüpostasis*lerin ve aralarındaki ilişkilerin açıklanmasında ontoloji ve etik örtüşür. Plotinus, Bir ve İyi’ye varolanlar hiyerarşisinde aynı mevki- de, en üstte yer verir. Ona göre, bu varolanlar hiyerarşisinde cansız nesnelere canlılığın ilk defa görüldüğü ruha ait, ruh zihine dönük, zihin de Bir ya da İyi’ye dönüktür. Ruhsal varolan kendi etkinliğini İyi’ye doğru yönlendirdiğinde bundan sonra onu yönlendiren şey bu en üstte duran İyi olur. Çünkü varolan şeylere biçimini veren şey İyi’dir. Neyse o olarak kalan biricik şey olan İyi bu sabit varlığıyla diğer varolanların kendisine döndüğü üstün Varlık’tır. Plotinus için “İyi” varolanların bir niteliği değildir. Varolanların niteliği olan “iyilik” çeşitli derece ve niteliklere sahiptir. Örneğin “iş görür” (ing. good), “daha iyi” (ing. better) ve “en iyi” (ing. the best) vb. Plotinus’un İyi ile kastettiği şey “Mutlak İyi” ya da “niteliksiz İyi”dir. Böyle olmasına rağmen, varolanların Mutlak İyi’yle temas kurlmaları mümkündür: “Diğer varolanlar Mutlak İyi’yi şu iki şekilde edinebilirler: Ona benzeyerek ve kendi varolma etkinliklerini Ona doğru yönlendirerek”¹⁸ (Plotinus, 1966: 65).

Plotinus’un *hüpostasis*ler öğretisi Ruh’un büyük bir coşkuyla düşünceye yükselişinden söz eden Platon’un idealar kuramına benzer, çünkü Platon’un felsefesinde de coşkuyla düşüncenin hareketinin alanına yükselme söz konusudur “Zihinsel-İlkenin tamamı İdealar’ın tümüdür” (Plotinus, 1966, V, ix, 8: 439). Plotinus ruhsal ilke olan Tanrı’nın bilincin ötesinde ulaşılmaz bir varlık olduğu görüşüne karşıdır. “Düşüncedeki mutlak

---

nüşler alanı yoluyla aşkın zihinsel alanın bilgisini edinmek ve sonuçta formların ilahî dünyasına sonul yükselişimizde başarılı olmak mümkün müdür?” (Stamatellos, 2007: 24) “Nasıl ki us ve ussal nesnelere (Gr. Νοούμενα, numena) için iyi zihinsel bölgede (ἐν τῷ νοητῷ, en to noeto, düşünülür bölgede) bulunuyorsa, aynı şekilde, güneş de görüş ve görüş nesnelere (Gr. ὁρώμενα, oromena) için görünür dünyada (ἐν τῷ ὁρατῷ, en to orato) bulunur.” (Platon, *Devlet*, VI. Kitap, 1935: 508c, s. 103) “...iyinin kendisinin öz olmamasına, üstelik değeri ve üstün gücü sayesinde özü aşmasına rağmen, bilgi nesnelere kendi bilinirliklerini iyinin bulunuşundan aldıkları gibi, onların kendi varoluşları ve özleri onlara iyiden türetilerek verilir,” 509b, s. 107.

¹⁸ “Ennead I, VII”: 1. “İlkel İyi ve İyi’nin İkincil Formları” (Plotinus, 1966: 64-66).

özün düşüncenin kendisi olmadığı kanısına sahip kimseler, sürekli olarak Tanrı'nın bilincin ötesinde olduğunu ve 'Tanrı' düşüncesinin, böyle olmasına rağmen, varoluşu ya da gerçekliği bütünüyle farklı bir şey olan 'Bir' fikri olduğunu tekrarlarlar” (Hegel, 1894: 410). Bu fark bir şeyin imgesi ya da düşüncesi ile şeyin kendisi arasındaki fark gibidir. Oysa “Tanrı'nın varoluşu, saf öz olarak, bizim onun hakkındaki düşüncemizdir” (Hegel, 1894: 411). Bu gerçek varoluşta bireysel düşünce yetisine sahip olan şey ise “Ben”dir. Plotinus'un Tanrı'nın özünün düşüncenin kendisi olduğu ve düşüncenin içinde bulunduğu fikrini geliştirmiş olması onun suçlanmasının temel nedenlerinden biri oldu. Plotinus'a göre mutlak öz, düşünen öz-bilinçte bulunur ve Tanrı burada “öz olarak ya da düşüncenin kendisi olarak” varolur. Böylece bireysel öz-bilincin mutlak özün bilgisiyle ilişkisini tanımlar: “fiziksel dünyadan çekilen ve saf öz dışındaki bütün kavrayışlardan kurtulan ruh kendisini Tanrı'ya yaklaştırır” (Hegel, 1894: 411-412). Bu nedenle “Plotinus'un felsefesinin prensibi kendinde ve kendisi için ustur” (Hegel, 1894: 412).

Plotinus için “dışsal şeylere duyulan ilgi aşağılıkların bir itirafıdır.” İnsanlar aşağı dünyadaki varolanlar arasında Yukarı dünyaya ait varolanlar oldukları için “kendi kaynaklarına geri götürülmelidirler, tekrar Yukarıdakine (İng. the Supreme) ve Bir'e ve İlk'e çekilmelidirler.” (Plotinus, 1966, *Ennead* V.I.1: 369). Bu kendine dönüş yolculuğuna giren şey Ruh'tur. Kişi böylece kendisinde bulunan Ruh'u, Zihinsel İlke aracılığıyla onların kaynağı olan Bir'e ve İyi'ye yönlendirerek bir tür bilinçlenme yolculuğu yapar: “Ruh bu araştırmayı, kendileri yoluyla yürüteceği doğanın ve niteliğin doğru bir kavramından yola çıkmalıdır. Ruh bu araştırma için gerekli yetiye sahip olup olmadığını öğrenmek için kendisini incelemelidir.” (Plotinus, 1966: 369).

Ruhsal etkinliğin ancak canlılık seviyesinde başlıyor olması, ölümün ruh için kötü bir şey olduğu düşüncesini uyandırmamalıdır. Hayat ve ölüm ruh bakımından eşit değerdedir. “Ölümden sonra yaşam ve ruh devam ediyorsa, ölüm bir kötülük değil iyiliktir... yaşamda ya da ölümden Ruh kendisini evinde hisseder” (Plotinus, 1966: 66). İyi'ye doğru yol alabilecek olan şey beden değil Ruh'tur. Ruh'un gidebileceği İyi'nin yolu erdemdir. Bu nedenle Plotinus'a göre Ruh, bedenle birlikte olduğu müddetçe mümkün oldukça maddiyattan uzak durmaya çalışmalıdır. Plotinus, Yukarı dünya ve aşağı dünya arasında ne bir karşıtlık ne de Platon'un “mimesis”¹⁹ (Gr. *μίμησις*) teorisine benzer taklide dayalı bir benzerlik

¹⁹ Mimesis: Taklit, kopya. *Mimesis*in Platon'un ontoloji ve epistemoloji anlayışında temel bir önemi vardır. *Mimesis*, Platon için tüm sanatları kapsar. Taklitle meydana getirme “yaratma” demek değildir. Platon'a göre taklitle meydana getirilen şey, onun orijinalinden ayrı bir şeydir

ilişkisi kurar: “Otantik olan her ruh, doğruluk ve moral bilgeliğin bir biçimine sahiptir ve bu nitelikler yukarıdakinin imgeleri ya da kopyaları değildir” (Plotinus, 1966:442). Bunun sonucu olarak Plotinus ruh ve beden arasında zora ve gönülsüzlüğe dayalı bir ilişki kurmaz. “Ruh, bedenden çıkmak istemiyorsa, zorla çıkartma!” (Plotinus, 2006, “Akla Uygun İntihar Üzerine”: 265) ya da “İlerlemelerimiz sürebildikçe, ruhu bedenden çıkarmamak gerekir” (Plotinus, 2006, “Akla Uygun İntihar Üzerine”: 266).

Nous, kendinin kendisini bulmasıdır. Kendinin kendisini düşünümü düşünce ya da *nou*stur. “*Nous* saf ikiliktir; kendisi ve nesnesi” (Hegel, 1894: 416). Bu nedenle “iki” Plotinus’a göre ilk sayıdır. İkilik Bir’in belirlediği ruhtur. Plotinus, Bir’den ikinin ve ikiden de çokluğun çıkmasını Tanrıya başvurarak açıklar. Tanrı hiç değişmeksizin her şeyi yukardan seyrederek Tanrı her şeyin kendisine geri döndüğü “düşünen ruh”tur. İlahi etkinlik, *nous*un gerçeklik kazandığı yer saf düşünce ya da seyirdir. Böylece Tanrı, Plotinus’a göre hiçten yaratıcı bir ilke değil ancak Bir’den türemiş olan ve varolmasını Ruh’a borçlu olan ruhsal ilkedir: “Ruh yoluyla bu evren bir Tanrı’dır: ve güneş bir Tanrı’dır, çünkü ruha sahiptir; yıldızlar da böyledir: bizler ne olursak olalım, bu ruh sayesinde olacaktır, çünkü ‘ölü bir şey’²⁰ gübreden daha berbattır” (Plotinus, 1966: 370).

Tanrı, ruhsal bir ilke olarak ruhsal bir varolan insana uzak değildir. Plotinus’a göre her insan Tanrı’yla temas kurabilir, ilahî unsur doğrudan deneyimleyebilir. Bu olanak Plotinus öğretisinin mistik özelliğidir. Mistisizm sözcüğünün kökeni Grekçe “muo” (Gr. μω) sözcüğüdür, “saklamak”, “sır öğrenmek” anlamına gelir. (Liddell, 1958: 454) İlahî unsurun doğrudan deneyimlenmesidir. “Muştes” (μύστης) “sır tutan” “sırta eren” kimse, “Kruptos” (Gr. κρυπτός) ya da “mustikos” (Gr. μυστικός) ise “gizli

---

ve orijinalin taklidi olan bu ürün, meydana getirilmeden önce yoktur. Yunan düşünüşünde meydana getirmek, hiçten, yoktan varetmek değil, tersine varolana, ama “şekilsiz” olarak varolana (bu, Tanrısal yaratma için kaos’tur, *hüledir*, başka bir deyişle yapıtın meydana getirilişinde biçimlendirilen malzemedir. Örneğin, resim sanatı için boyalar) biçim (*morphe*) verme anlamına gelir. Platon için asıl soru ontolojiktir. Örneğin resim sanatının değersiz olması, resmin varlık bakımından aşağı derecede (üçüncü sırada) olmasındandır (bkz. *Devlet*, 597e). Ontolojik olarak yapıtın ilk hali idealar dünyasındadır, ikinci olarak zihinsel kopyası, zihin dünyasını temsil eden işçi-tanrı Demiourgos’un (*Philebus* 27b, *Sofist*, 265c) düşüncesinde, üçüncü olarak da zihin dünyasına bakan sanatçının, usta, ya da filozofun düşüncesinde. Örneğin Demiourgos masanın zihinsel biçimini (*eidos*) idealar dünyasına bakarak tasarlar. Marangoz ise fizik dünyadaki masa tasarımını (*eikon*) üretir. Eikon ideanın görünüşler dünyasındaki kopyası, cisimleşmiş halidir. *Eikon*, ideayı kavrayan zihinsel dünyanın görünüşler dünyasındaki tasarımıdır. *Eikon*’a “imge” denilebilir. Platon’un bilgi teorisinde en alt sırada yer alır (*Devlet*, 509e, *Timaeus*, 52c). Platon’a göre zaman da (*kronos*) sonsuzluğun (*aion*) *eikosu* yani imgesidir. (*Timaeus* 39b). Bkz. Peters, 1967: 32, 51, 118-119.

²⁰ Plotinus’un bu cümlesindeki “ölü bir şey” ile Ruh’un bedenden ayrıldığı “ölüm”ü karıştırmamak gerekir.

olan” ve “sır” anlamına gelir. (Liddell, 1958: 395 ve 456). Eski Yunan felsefesine göre, örneğin, doğa (Gr. Φύσις, *fūzīs*) bir bütündür ve gizlenmiştir. Herakleitos’un ünlü “Doğa gizlenmeyi sever”²¹ sözü düşüncüyü sorgulayan kimsenin nasıl bir varolma durumu içinde ve karşısında olduğunu gösterir. Mistisizm “ilahi varlıkla doğrudan ve dolayumsuz dönüştürümsel temas” kurmaktır. Bu dönüşüm “Tanrı’yla bir olma” deneyimi (Jones, 2005: 6334), ya da “sonul gerçeklikle birlik deneyimi”dir (Wallis, 1995: 3). Plotinus’un mistik deneyimi Bir ile birlik değildir. “Birlik”, Plotinus için Parmenides ve Zenon’un mutlak ya da saf varlık dedikleri ya da Platon ve Aristoteles’in “mutlak iyi” dedikleri şeydir. Bu mistik deneyimde duyusal ve kavramsal düşünme aşılır, zihnin tam bir birliği oluşturularak bireysel sınırlanmalar geride bırakılır.

Hakiki Varlık *ekstasi*²² (Gr. ἐκστασις) yoluyla bilinir. (Bkz. Plotinus, 1966: VI,1,9). *Ekstasi* deneyimi ruhu saflaştırır. Bu nedenle Plotinus’a göre “düşünce etkinliktir aynı zamanda da nesnedir” (Hegel, 1894: 412). *Ekstasi* duyusal bilinç içeriğinin ötesine geçmektir. “Bu saf düşünce ya da seyir içinde *nous* edimseldir (ing. *actual*); ve bu tanrısal etkinliğin kendisidir” (Hegel, 1894: 417). Saf düşünce kendi kendisinin nesnesidir. “Ne zaman Ben, bedenim dışında, kendime uyanmış ve ötekinin (dışsal olanın) ötesinde olsam ve en derin doğama girsem ve tam bir sezgiye sahip olsam tanrısal bir hayat yaşarım” (Plotinus, 1966: IV. I. 8).

Plotinus varlık hiyerarşisine uygun olarak sanatların ve bilimlerin de hiyerarşisini yapar. Bu hiyerarşide ziraat ve tıp bilimini en alta koyarken, geometri ve felsefeye en üstün yeri verir:

Canlı şeylerin simetrisini gözlemlemekle başlayan beceriler bütün yaşamın simetrisini kavramaya doğru giderler, Zihinsel-Evren’deki bütün varolanlar arasında hüküm süren simetriyi seyreden ve düşünen Oradaki Güç’ün bir parçası olurlar (Plotinus, 1966: V, ix,11: 441).

Melodi ve ritim üzerine kurulu olduğu için müzik sanatı Oradaki müziğin dünyasal bir taklididir. İdeal-Dünya’nın ritminin duyu-dünyasındaki taklidini müzikle duyarız (Bkz. Plotinus, 1966: ix,11: 441). Düşünürler, sanatçılar ve zanaatkârlar İdeal-Dünya’nın duyu-dünyası ile temasını sağlarlar. Sanat ve zanaatlar bütünüyle zihinsel dünyayla ilgili değıllerdir. Örneğin ziraat cisimsel şeylerin yetiştirilmesiyle ilgilenir ya da tıp fiziksel sağlık peşindedir. Amaç hastalıklı ve kötü şeylerin iyileştirilmesidir.

²¹ Herakleitos’un “Doğa saklanmayı sever” sözü için bkz. s.134, Fragman 10, “Herakleitos of Ephesos”, Burnet, 1892: 129-179. Bu cümlede Herakleitos “saklanmak” ve “gizlenmek” anlamına gelen başka bir sözcüğü “krupteuo” (Gr. κρυπτεύω) fiilini kullanır.

²² *Ekstasis*: Gr. ἐκστασις, İng. *ecstasy*, Alm. *die Ekstase*: esrime, kendinden geçme, tekinsizlikten kaynaklanan korku duygusu, hayret, şaşırma. Bkz. Lust, 2003: 423.

Ancak maddeyle uğraşan bu bilimlerin çabası boşunadır çünkü madde sürekli değişir. Madde varolan şeyin kendisi değil imgesidir, çünkü o bilinemez ve hiçbir yüklem ve özelliğe sahip olmayışıyla saf olumsuzluktur.²³ Madde henüz gerçeklik kazanmamış, potansiyel olarak varolan şeydir. Gelecekte şekillenecek varolana ilişkin olarak bir "oluş" bildirir. Kendi karşısını kendi içinde taşıyan sürekli bir devinim halinde varlık olan madde her zaman başka bir şeye doğru yönelim içindedir. Madde dünyası sürekli bir yoksunluk ve eksiklik içindedir. Bu nedenle kötülük duyu-dünyasına aittir ve kötülüğün Yukarıda, Zihinsel-Evren'de ilk-örneği yoktur: "Orada güç ve iyi durumda olmak başka bir anlama gelir: yaşayan her şeyin korkusuz ve kendi kendisine yeterli nitelikte olması" (Plotinus, 1966: V, ix, 10, 11: 440, 441).

Hitabet, komutanlık ve yöneticilik eylemlerinde İyi'yi amaçladıkları sürece bilgilerin kaynağını Oradaki bilgiden alırlar. Plotinus'a göre en üstün ve hakiki bilimler geometri ve felsefedir: "Geometri Zihinsel varolanların bir bilimi olarak Orada yer alır: işte böyle, asıl ilgisi Varlık olan felsefe de" (Plotinus, 1966: V, ix, 11: 441).

Plotinus *hüpostasislere* dayanan öğretisinde düşünen düşüncüyü (*nous*, Gr. *voûç*), düşünülen nesneden (*noeton*, Gr. *νοητόν*) ve düşünceden (*noesis*, Gr. *νόησις*) ayırt etmiştir. "Böylece ona göre us (*nous*, Gr. *voûç*) birdir ve aynı zamanda her şeydir. Fakat düşünce ayırt edilmiş olanların birliğidir" (Hegel, 1894: 421). Birlik olarak düşünce bu bağlamda bir sonuç ya da ürün olarak düşünülmemelidir. Şeyler onlar düşünüldüğü için varolmuş degillerdir. Sonuç olarak Plotinus'a göre İdealar'ın zihinsel bir etkinlik sonucu meydana getirilmiş zihinsel nesnelere ya da kavrayışlar olduğunu söylemek bir hatadır. "Kavrayışın (ing. *intellection*) nesnelere zihinsel etkinlik öncesinde vardırırlar" (Plotinus, 1966, V, ix, 7: 439). Plotinus'un düşünce ve dışsal bir Tanrı arasındaki ayrımına bir son vermesi, konusu "düşünce" olan felsefe adına büyük bir adımdır.

²³ Plotinus "madde" hakkındaki görüşünde Aristoteles'ten etkilenir. "Nihayet madde, doğası bakımından bilinemezdir." (Aristoteles, 1993: 1036a, s.354).

KAYNAKÇA

- Aristoteles (1993) *Metafizik, Cilt I (A-Z)*, çev. Ahmet Arslan, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Augustinus, Aurelius (1913) *The City of God, Vol. I*, tr. by Marcus Dods, D.D., Edinburgh: Morrison&Gibb Limited.
- Burnet, John (1892) *Early Grek Philosophy*, London: Adam and Charles Black.
- Corbin, Henry (1994) *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Hüseyin Hatemî, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1894) *Lectures on the History of Philosophy, Vol. II, In Three Volumes*. Tr. into English by E. S. Haldane and Frances H. Simson, London: Kegan Paul, Trench, Trübner&Co.,LTD.
- Jones, Lindsay (2005) (ed.) *Encyclopedia of Religion, Vol. 9*, Farmington: Thomas Gale.
- Jowett, B. (1924) *The Dialogues of Plato*, tr. By B. Jowett. Vol. III. In Five Volumes. London: Oxford University Press.
- Liddell, H.G. & Scott, Robert (1958) *A Lexicon, Abridged from Liddell and Scott's Grek-English Lexicon*, Oxford: Oxford University Press.
- Lust, Johan, Eynikel, Erik & Hauspie, Katrin (2003) *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Peters, F.E. (1967) *Greek Philosophical Terms, A Historical Lexicon*. New York: New York University Press.
- Plato, (1935) *The Republic*, tr. Paul Shorey, Vol.II, London: William Heinemann LTD.
- Plotinus, (1996) *Enneadlar*, Seçmeler, Çev. Zeki Özcan, Bursa: ASA Kitabevi.
- Plotinus, (1966) *The Enneads*, tr. by Stephen Mackenna, with a forward by Prof. E. R. Dodds and An Introduction by Prof. Paul Henry, S. J., London: Faber and Faber Limited.
- Plotinus, (2006) *Dokuzluklar I*, çev. Zeki Özcan, İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Störig, Hans Joachim, (2004) *Kleine Weltgeschichte Der Philosophie*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Wallis, R. T. (1995) *Neoplatonism. With a Foreword and Bibliography by Lyold P. Gerson*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Woodhouse, S.C. (1932) *English-Greek Dictionary*, London: George Routledge & Sons LTD.